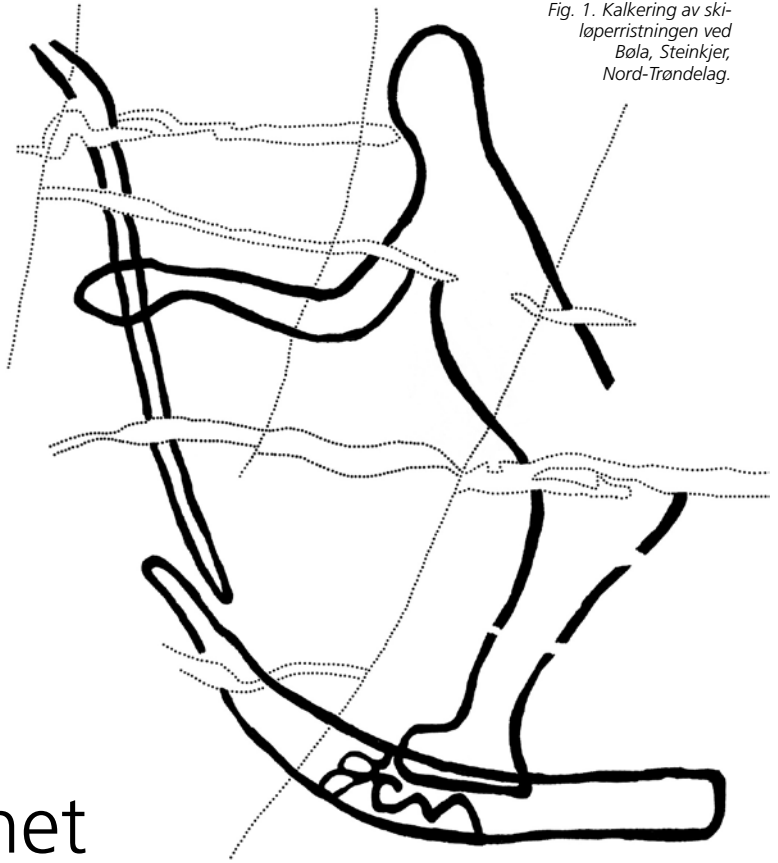

Fig. 1. Kalkering av skiløperristningen ved Bøla, Steinkjer, Nord-Trøndelag.

Nyfunnet Helleristningsskiløper

Den ensomtstående reinfiguren ved Bøla i Steinkjer, Nord-Trøndelag har vært kjent i mer enn ett hundre og femti år. Den glimret lenge med sin ensomhet, men de siste tiårene er det funnet flere helleristninger på stedet, senest i 2001. Etter at Jens Bjarne Mohrsen, som bor like ved, først hadde funnet en fuglefigur, ble det påvist flere figurer. De fleste er ufullstendige (Sognnes 2006, 2007), men midt blant dem er en figur som forestiller et menneske som står på ski og holder en stav foran seg. Til tross for at denne figuren, liksom de øvrige er sterkt forvitret fremstår den, sammen med fuglefiguren som først

ble funnet, som den tydeligste av de nyoppdagede figurene.

Skiløperen finnes på en bergflate som heller omkring 25° mot nordvest. I dag ligger denne bergflaten ved foten av en høy jernbanefylling som stenger for utsikten mot det vel 40 km lange Snåsavatnet i nord. Berget, som består av båndgneis, er gjennomskåret av sprekker, samtidig som overflaten er sterkt forvitret. Dette bidrar til å gjøre det vanskelig å identifisere menneskeskapte furer. Identifiseringen vanskeliggjøres ytterligere av at skiløperen er hogd inn over minst en

dyrefigur. Hoggemerker er ikke synlige. Furene er tilsynelatende like kraftig forvitret som berget omkring, noe som vitner om at figurene må ha en forholdsvis høy alder. Det er for øvrig vanlig at helleristninger fra steinalderen i Trøndelag ikke har bevart hoggemerker. (Det er derfor påfallende at det på det store ristningsfeltet på Bardal noen mil lengre vest finnes en del ristninger som antas å være fangstristninger fra steinalder – først og fremst geometriske figurer – med ennå tydelige hoggemerker.)

Skiløperen er 145 cm høy (figur 1). Den er konturtegnet og består av tre separat tegnete deler, som delvis overskjærer hverandre. Hva som måtte være tegnet først eller sist, og om det er tidsforskjell mellom når de tre delene ble laget, kan det ikke sies noe om på makroskopisk grunnlag. På den annen side er det ikke urimelig å anta at menneskefiguren ble laget først etter som ski og stav jo er plassert i forhold til den. Først og fremst er det menneskefiguren, som har paralleller på andre helleristningsfelt i Trøndelag, på Bardal i Steinkjer (Gjessing 1936, Hallström 1938) og Lånke i Stjørdal (Sognnes 1983). Mens figurene på Bardal og Lånke (jfr. figur 3) har erigert penis og derfor utvilsomt forestiller menn, er Bølaskiløperen tilsynelatende kjønnsløs. Det kan imidlertid skyldes en bred sprekke i berget der penis naturlig ville vært plassert. Hånden er fortykket i forhold til den fremstrakte armen. Den er uten markering av fingre og ser ut som en knyttet neve som holder rundt staven, som er 106 cm lang og svakt buet både i øvre og nedre ende. Også Lånkefiguren har fremstrakt arm, men dessverre er denne delvis ødelagt ved at bergets overflate har skallet av, så vi kan ikke lenger si noe om hvorvidt også denne figuren strakte armen fram av en spesiell grunn.

Personen står på en gjenstand som er lang og smal, henholdsvis 122 cm lang og opptil 14 cm bred. Under og fremfor foten er et linjemønster. Dette har av publikum blitt tolket på to måter; noen har fått assosiasjon til flettede truger, mens andre forestiller seg at det er markering av reimer eller snorer som har festet gjenstanden til personens fot.

Selv om bredden varierer, er denne gjenstanden for smal til å være truge. Det må være tale om ski. Den er kraftig buet og smalner tydelig mot fremre ende. Den smalnende bredden, som viser en lang smal tupp, kan tyde på at skien er sett ovenfra. Det samme gjør personens fot, som er plassert et stykke inn på skien. Samtidig ble det ble lagt vekt på å markere tuppens sving oppover. Vi står her tydeligvis over for en tegnemåte som spesialister på paleolittisk hulekunst har kalt «vridd perspektiv», der skien er sett både fra siden og fra oven.

Skiløperen er vist her både i tegning (figur 1) og fotografi (figur 2). I dag er furene ufullstendige på grunn av de mange sprekkene som gjennomskjærer berget. Nedre del av furen som markerer ryggen har vært spesielt vanskelig å identifisere. Enkelte mener å se en kraftig, nærmest pukkelformet rumpe, men etter min mening er dette en feilidentifikasjon. Det finnes mange eksempler på at naturligere furer og sprekker inngår som elementer i helleristningene, så også her. Som fotografiet viser, er det en naturlig forsenking inne i kroppen nederst i ryggen. Høyre kant av denne forsenkningen danner forlengelsen av ryggfuren og knytter denne an til øvre del av rumpen. Fotografiet viser heller ingen fure som markerer den påståtte pukkelen. Rumpen blir spiss, og ikke pukkelformet.

Bølaskiløperen er så langt enestående i Norge. Som nevnt ovenfor finnes liknende store menneskefigurer (figur 3A-B) i regionen. Små menneskefigurer med ski finner vi i Alta, Finnmark (figur 3C-D), men disse er tegnet på en helt annen måte (Helskog 1984, 1988). Små skiløpere sett fra siden, men med helt uthogd kropp kjennes fra Zalavrugaristningene i russisk Karelen (figur 3E). Om enn i en helt annet målestokk, har disse de samme trekkene som Bølaskiløperen; den bøyde kroppen, korte ski og stav (Savvatejev 1977).

Hvor mange andre ristninger det finnes rester av på denne bergflaten er uvisst, men skiløperen synes å være hogd over minst en liten elgfigur. Også de fleste andre figurene synes

Fig. 2. Bøla skiløperen fotografert i kunstig lys av Pehr Hasselrot i 2005.

å forestille elger, men også en fuglefigur er identifisert. Mens de aller fleste dyrefigurene er vendt nedover berget, dvs. mot Snåsavatnet, vender skiløperen oppover, dvs. mot de store skogviddene sør for denne innsjøen. I bergkunstkatalogen for Midt-Norge er feltet kan Bøla IVB. Det ligger på nordvestsiden av en lav, nærmest takformet bergrygg. En vel brukt sti som følger Bøla går langs denne ryggen, mens Felt IVA, der fuglefiguren ble funnet, ligger på sørøstsiden. Dette vender mot Bøla, som ved stor flom kan nå nesten opp til ristningene. Her er også berget sterkt forvitret med mange fragmentariske dyrefigurer. En elg og to fuglefigurer er sikkert identifisert.

Alderen på skiløperen vanskelig å fastslå. Den velkjente Bøla reinen er plassert på en nærmest loddrett bergvegg i kanten av en vel tre meter høy foss. Denne fossen har

flere flomløp og både denne reinfiguren og flere andre ristninger som er plassert på tilsvarende vis forsvinner i vannmengdene under snøsmelting og perioder med mye regn. Nedenfor dette fossefallet flater elveløpet ut i en strekning av rundt 30 m før Bøla igjen kaster seg utfor i en høyere foss. De nyoppdagete ristningene ligger like ovenfor denne fossen. Den topografiske situasjonen kan sammenliknes med ristningene ved Gløsabekken i Alsen, Krokomb, Jämtland, der ristningene imidlertid ligger nærmere elveløpet og mer eller mindre regelmessig drukner i vannmassene.

Det kan etter min mening vanskelig være tvil om at helleristningene ved Bøla primært er knyttet til elven og de nederste fossene i den, slik mange helleristninger i Nord-Sverige (Hallström 1938) og på Østlandet (Mikkelsen 1977) er det. Imidlertid ligger de også slik

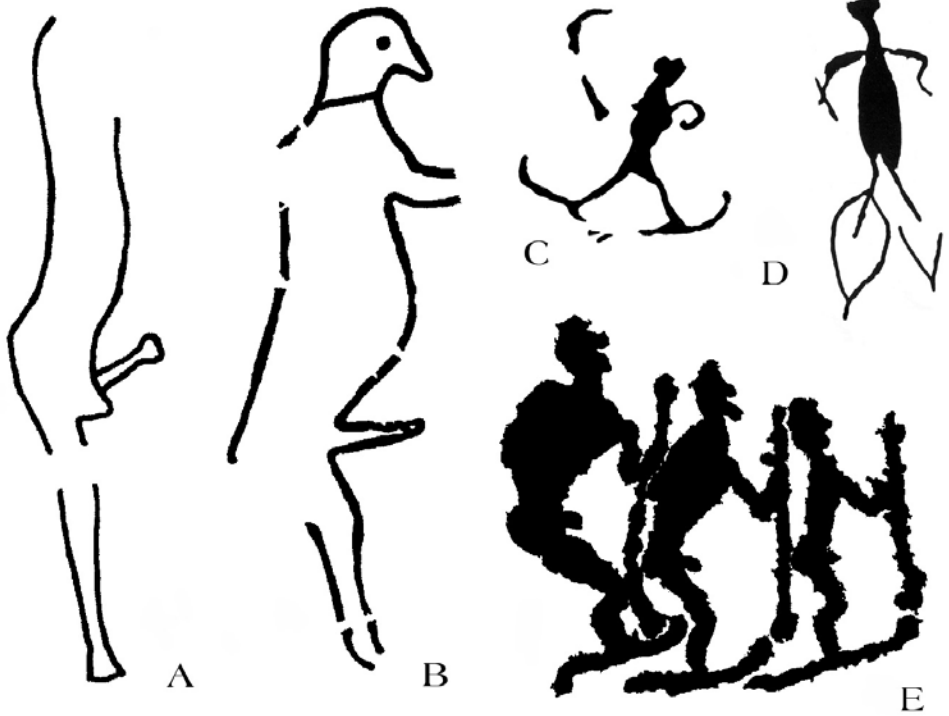

Fig. 3. Paralleller til Bølaskiløperen. A: Bardal (etter Gjessing 1936), B. Lånke (etter Sognnes 1983). C-D: Alta (etter Hel-skog 1988), E, Zalavruha (etter Savvateejev 1977). Figurene er ikke i målestokk.

til at de kan ha blitt laget i strandkanten, ettersom Snåsavatnet frem til for omkring 4000 år siden utgjorde den innerste delen av Trondheimsfjorden. Dette åpner for en maksimumsdatering av ristningene ved hjelp av den postglasiale landhevingen. Datering av helleristninger på denne måten har fått en renessanse i Norge i seinere år (Hesjedal 1974, Kleiva 2006, Ramstad 200), men uten at grunnlaget for bruken av denne metoden egentlig har vært tatt opp til grundig diskusjon (Sognnes 2003). Bergflatene med bølariistingene ligger 42-45 m over havet. Dette gir i henhold til J. J. Møllers (1987) dateringsprogram maksimumsdateringer til rundt midten av fjerde årtusen før vår tidsregning, dvs. rundt 5500 BP, men de kan i prinsippet ha blitt laget når som helst siden. På den annen side tyder den kraftige forvitringen av furene som nevnt på at ristningene må ha en forholdsvis høy alder.

For et tiår siden presenterte Steinar Sørensen (1997) i *Adoranten* en del betraktninger omkring helleristninger som skihistorisk kilde. Jeg vil her benytte anledningen til å presentere mine egne betraktninger omkring noen av spørsmålene Sørensen tok opp. Som det vil gå fram av det følgende, er jeg dels enig med Sørensen, dels uenig med ham. Disse betraktningene er knyttet til tre forhold: de antatte skiløperristningene på Rødøya i Alstahaug, Nordland, truger/ski versus feller og kombinasjonen skiløper og dyrefelle.

Jeg er enig med Sørensen i at de to ristningene på Rødøya neppe forestiller skiløpere og at det snarere er tale om avbildninger av enkle båter som blir padlet. Mine argumenter går på lengden av de antatte «skiene» og «stavenes» form, men også på at liknende figurer uten mennesker forekommer på lokaliteter av bronsealderkarakter innenfor

Fig. 4. Narrativ fremstilling av elgjakt (?) på et av feltene ved Skogerveien i Drammen, Buskerud (etter Engelstad 1934).

det midtnorske helleristningsområdet. Dette betyr at jeg oppfatter disse figurene som å være fra bronsealderen og tilhøre en annen ristningstradisjon enn dyrefigurene som finnes på det samme berget. Sammen med disse er det også en båtfigur av en type som er vanlig både i Midt- og Nord-Norge. I denne båten finner vi også overkroppen av en enkel, nærmest strektegnet menneskefigur. Det er i seg mistenkelig ettersom ingen andre tilsvarende båtfigurer, verken i Nordland eller i Trøndelag har fått en slik tilføyelse. Man kan vise til en menneskefigur i båt på Evenhus, Frosta, Nord-Trøndelag (Gjessing 1936), men denne har en helt annen karakter. Det gjelder også en figur fra Vasstrand (Sandhalsen), Åfjord, Sør-Trøndelag (Sognes 1994). Jeg mistenker derfor at figuren i båten på Rødøya er en senere tilføyelse, kanskje gjort samtidig som «skiløperne» ble laget. Men i prinsippet kan den være laget i moderne tid.

Det er ikke overraskende å finne ristningsfelt med blanding av steinalders og bronsealders ristninger på Rødøya. Dette forekommer flere steder i Trøndelag, og nettopp i området ved munningen av Vefsnfjorden like sør for polarsirkelen, der Rødøya ligger, er bron-

sealdertradisjonen godt representert (Sognes 1989). Karakteristiske bronsealderfelt ligger på Tro på Lauvøya (som i dag henger sammen med Rødøya) og på Flatøya – rett over et smalt sund fra Rødøyarristningene. Videre er det på selve Rødøya funnet et lite felt med bronsealderristninger.

Med henvisning til at trugetypen som Helskog (1984, 1988) mener kan være avbildet i Kåfjord, Alta, Finnmark (jfr. figur 3D), er et relativt moderne nordamerikansk fenomen, mener Sørensen (1997: 28, 30) at disse ristningene snarere forestiller korte og brede ski med skinnkledning, en skiform som var i bruk blant sibirske folk så seint som i siste del av 1800-tallet. Det er ikke gitt at Sørensen har rett i sin tolkning. Olaus Magnus *Carta Magna* viser en mann som leier en hest over grensefjellene mellom Trøndelag og Jämtland. Både mann og hest er utstyrt med snøsko (Pentikäinen 2007: 27). Jeg vil i denne forbindelse minne om figurer på et ristningsfelt i Skogerveien i Drammen, Buskerud. Disse er spissovale med indre linjemønster i midtpartiet. De har vært tolket som mulige feller av E. S. Engelstad (1934: 81-82), en tolkning som seinere er støttet av E. Mikkelsen (1973).

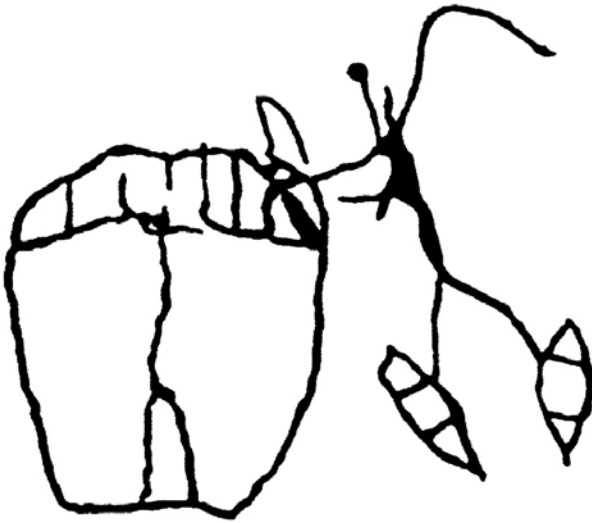

Fig. 5. Menneske på ski eller truger plassert sammen med fotsålefigurer i Alta, Finnmark (etter Sørensen 1997).

Jeg vil snarere se disse figurene i et annet jaktperspektiv og tolke dem som ski eller truger. Også i Alta finnes ski eller truger med indre linjemønster. På Skogerveien-feltet finnes også figurer som synes å forestille avtrykk av dyrespor (klover). Feltet gir et forvirrende inntrykk, med en samling delvis overlappende elgfigurer samt enkelte andre motiv i tillegg (figur 4). De fleste figurene er samlet i en tett klynge i høyre del av feltet. En hvalfigur og en mulig hund eller rev befinner seg utenfor klyngen med elgfigurer. De mulige skiene eller trugene befinner seg til venstre for denne klyngen og er orientert langs to akser. Den ene er peker mot klyngen med dyrefigurer, den andre mot en ensomtstående elgfigur oppe til venstre på berget. Denne plasseringen av de spisovale figurene kan oppfattes som en støtte til hypotesen om at de forestiller ski eller truger. Hele ristningen kan være en narrativ fremstilling av vinterjakt. Elgene er tegnet i ulike størrelser, noe som kan tolkes som at det dreier seg dyr av ulik alder, men også som et forsøk på å fremstille en flokk dyr som befinner seg i ulik avstand fra betrakteren og dermed gi en illusjon av perspektivisk fremstilling av en dyreflokk som blir jaktet på. Elgen som er tegnet for seg har forlatt flokken og blir jaktet på separat. Kanskje

ble det brukt hunder til å spore opp elgene. Menneskene er ikke til stede, men trugene/skiene viser deres bevegelser. Hvalfiguren hører neppe hjemme i denne fortellingen, men inne blant dyrefigurene gjemmer en mulig båtfigur seg. Det kan derfor være tale om to separate jaktscener som er blitt til ved ulike tider. Det er imidlertid elgjakten som primært er av interesse her.

Sørensen (1997: 30) trekker også frem to figurer i Alta som han tolker som en skiløper som står ved en dyregrav (fangstgrop). Det kan her være av interesse å sammenlikne disse trugene/skiene med den geometriske figuren som er nærmest den ensomtstående elgfiguren på Skogerveifeltet. Figuren Sørensen tolker som en fangstgrop, ville jeg, om den var funnet isolert, ikke nøle med å identifisere som to sammenstilte fotsåler med felles midtlinje samt markering av tær (figur 5)r. Tegnemåten er riktignok uvanlig, men liknende figurer er kjent fra Trøndelag. Dersom disse to figurene er samtidige ville jeg intuitivt plassere dem i en sein fase av bronsealdertradisjonen.

Tilbake til Bøla; menneskefigurer er forholdsvis sjeldne blant helleristningene fra steinalderen i Trøndelag. De få som finnes, er i alminnelighet ikke fremstilt som aktive

deltakere i handlinger, det være seg i kultiske eller daglige gjøremål – ikke en gang på jakt. Dette står i klar motsetning til i Alta og Nämforsen. De mange båtfigurene er, med et par unntak, tomme. Her er det båtene som teller, ikke menneskene som brukte dem. Dette understreker det spesielle ved Bølaskiløperen. Som det vil fremgå av denne artikkelen er den imidlertid ikke bare spesiell på lokalt plan, men også i Nordeuropeisk sammenheng.

Kalle Sognnes
Institutt for arkeologi og religionsvitenskap
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU)
NO-7491 Trondheim
kalle.sognnes@hf.ntnu.no

Litteratur

Engelstad, E. S. 1934. *Østnorske helleristninger og malinger av den arktiske gruppe*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning serie B skrifter 26. Oslo.

Gjessing, G. 1936. *Nordenfjelske ristninger og malinger av den arktiske gruppe*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning serie B skrifter 30. Oslo.

Hallström, G. 1938. *Monumental Art of Northern Europe from the Stone Age I: The Norwegian Localities*. Stockholm.

Helskog, K. 1984. Helleristningene i Alta: En presentasjon og en analyse av menneskefigurene. *Viking* 47.

Helskog, K. 1988. *Helleristningene i Alta: Ritualer og dagligliv i Finnmarks forhistorie*. Alta.

Hesjedal, A. 1992. Veideristninger i Nord-Norge. Datering og tolkningsproblematikk. *Viking* 55.

Kleiva, Ø. 2006. Fang kvalen! Tankar langs ristningsberga på Nordvestlandet. I R. Barn-don, S. M. Innselset, K. K. Kristoffersen og T.

K. Lødøen (red): *Samfunn, symboler og identitet: Festskrift til Gro Mandt på 70-årsdagen*. UBAS nordisk 3: 493-509. Bergen.

Mikkelsen, E. 1973. Fangstinnretninger i veidekunsten. *Nicolay* 14.

Møller, J. J. 1987. Shoreline relation and prehistoric settlement in northern Norway. *Norsk geografisk tidsskrift* 41.

Pentikäinen, J. 2007. Golden King of the Forest: The Lore of the Northern Bear. Helsinki.

Ramstad, M. 2000. Veideristningene på Møre: teori, kronologi og dateringsmetoder. *Viking* 63.

Savvateejev, J. A. 1977. Rock Pictures (petroglyphs) of the White Sea. *Bollettino del Centro Camuno di Studi Preistorici* 16.

Sognnes, K. 1983. *Helleristninger i Stjørdal 2: Stjørdal og Lånke sogn*. Rapport arkeologisk serie 1982 (6). Trondheim.

Sognnes, K. 1989. Rock art at the Arctic Circle: Rock engravings at the mouth of the Vefsn Fjord, Nordland, Norway. *Acta Archaeologica* 59.

Sognnes, K. 1994. Découverte de gravures sur des sites de peintures rupestres dans le Trøndelag en Norvège. *Lettre internationale d'informations sur l'art rupestre (INORA)* 9: 5-6.

Sognnes, K. 2003. On shoreline dating of rock art. *Acta Archaeologica* 74.

Sognnes, K. 2006. Helleristningene ved Bøla. *Nord-Trøndelag historielags årbok* 2006.

Sognnes, K. 2007. Ensom rein blant mange: Helleristningene ved Bøla i Steinkjer, Nord-Trøndelag. *Viking* 70.

Sørensen, S. 1997. Helleristninger som ski-historisk kilde. *Adoranten* 1997.